

УДК 327(497.1:497.2)“1933/1941”
323(497.1)“1933/1941”

Др Бојан Симић

ЈУГОСЛОВЕНСКО-БУГАРСКА ЛИГА У БЕОГРАДУ*

Апстракт: На основу доступних извора и оновремене штампе аутор реконструише делатност Југословенско-бугарске лиге са седиштем у Београду у периоду од њеног оснивања 1933. године до предвечерја Другог светског рата. Текст представља прилог проучавању југословенско-бугарских односа у другој половини 20. века а пре свега заједничког рада на процесу зближавања.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Бугарска, Југословенско-бугарска лига, Балкан

Односи између Југославије и Бугарске у међуратном периоду од посебног су значаја за разумевање историје Балкана и Европе. Традиционално ривалство око Македоније, које је довело до неколико ратова између Србије, касније Југославије и Бугарске, донело је са собом неповерење, па и нетрпељивост. Стереотипи о „исконској превртљивости“ и „политичкој и моралној несталности“ били су свеprisутни. Међусобно неповерење показивали су сви, од обичног света до интелектуалаца окупљених око *Српског књижевног гласника*.¹ Ипак, и поред тога постојали су људи са обе стране границе који су, свесни етничке и културне блискости народа, радили на нормализацији односа и тешкој сарадњи две државе. Тридесете године двадесетог века су

* Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ V. Jovanović, „Srpski književni glasnik’ o jugoslovensko-bugarskim odnosima 1920–1930“, *Istorija 20. veka*, 1/2012, str. 27–42.

изузетно важне за разумевање тог процеса, због трансформације политика обе земље које су кретале ка споразуму и зближавању.²

„Ништа у политичкој историји Југославије, током 1933. године, није изузетније од великог побољшања до којег је дошло у односима са Бугарском“, прва је реченица у годишњем извештају Британског посланства у Београду везаном за Балкан.³ Иза заједничке жеље обеју влада за нормализацијом односа стајали су различити мотиви. Југословенска влада је желела смиривање ситуације на граници и спречавање деловања ВМРО, као и неутралисање италијанског утицаја у Бугарској, док је влада у Софији тражила начин да прекине међународну изолацију земље, обезбеди сигуран пласман своје робе у средњу и западну Европу, као и да добије југословенску подршку за излаз на Егејско море.⁴ Процесу помирења током тридесетих година свој допринос дали су многи, од владара обе државе, Александра Карађорђевића и Бориса III, до великодостојника цркава и људи различитих професија, привредника, уметника, књижевника...⁵ Значајну улогу у свему томе, без икакве сумње, имају и удружења за неговање пријатељства која су формирана током тридесетих година са обе стране границе.

Друштва за неговање пријатељстава између две државе нису била реткост у међуратном периоду. У Београду је још од 1921. постојала Југословенско-чехословачка лига, а двадесетих година настала је и Пољско-југословенска лига. Слична удружења формирана су истовремено у Прагу и Варшави. Таква форма организовања није била резервисана само за престонице, па су убрзо друштва формирана и другим

² О југословенско-бугарском односима током тридесетих година 20. века видети: П. Арсов, „Българско-югославски пакт от 1937 г. – балкански Мюнхен“, *ТрВИИ-ИКМ*, 1961, No. 1, с. 331–345; Ž. Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937*, Beograd, 1968, str. 237–243; Ž. Avramovski, *Balkanska Antanta*, Beograd, 1986, str. 250–256; К. Манчев, *Југославија и меѓународните одношенија на Балканите 1933–1939*, Софија, 1989, с. 137–152; Л. Спасов, *България, великите сили и Балканските држави 1933–1939 г.*, Софија, 1993; В. Божинов, „Пакта за ‘Вечно пријателство’ в контекста на българският национален въпрос“, *Tokovi istorije*, 1–2/2008, str. 38–55; V. Vojinov, „Bulgaria and Yugoslavia on the Eve of the April War“, *Срби и рат у Југославији 1941. године*, Београд, 2014, стр. 189–194; В. Simić, „The Greatest Friend of Bulgaria – Milan Stojadinović in Bulgarian Newspaper *Dnes*“, *Токови историје*, 3/2014, стр. 99–110.

³ Ž. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*, II, Beograd–Zagreb, 1986, str. 155.

⁴ К. Манчев, В. Бистрички, *България и нейните съседи 1931–1939*, Софија, 1978, с. 63–83.

⁵ Британци у својим извештајима укратко говоре о бројним појединачним сусретима током 1933. године и њиховим резултатима. Посебно апострофирају улогу две православне цркве и тврде да су управо цркве направиле први корак. То их посебно изненађује јер сматрају да је њихово историјско деловање прожето „милитантним национализмом“. Avramovski, *Britanci*, II, str. 155.

градовима. У првој половини тридесетих створили су се услови и за удружења пријатељства између Југославије и Бугарске.

Југословенско-бугарска лига у Београду основана је 24. септембра 1933. године. Скуп је одржан у просторијама Пољско-југословенске лиге у Узун Мирковој које су биле премале да приме „толико Београђана, виђених интелектуалаца и јавних радника“.⁶ У име оснивача присутне је поздравио генерал у пензији Чедомир Ђурђевић⁷ и прочитао поздравне телеграме упућене владарима обе државе. У наставку, Ђурђевић је нагласио да је време да „покајемо своје грехе раздора и проливање братске крви и да приступимо споразумевању и зближавању, стварању једне заједнице, да би наредно покољење, које срећом не носи на својим плећима грехе раздора и крваве борбе, с обе стране југословенско-бугарске границе, могло делити исту судбину живота и смрти“.⁸ Он је говорио о најтешњој могућој сарадњи на свим пољима, о царинској унији која није подразумевала уједињење.⁹ Поред Ђурђевића говорили су и професор Божидар Зечевић, Велибор Јонић, новинар Коста Крајшумовић, редитељ Раша Плаовић и други.

Посебан печат оснивачкој скупштини дало је и присуство бугарског посланика Георгија Кјосеиванова, који ће кроз пар година постати председник владе и министар спољних послова и бити један од главних заговорника политике зближења са Југославијом и потписника Пакта о вечном пријатељству из 1937. године.¹⁰ Његово присуство, како наводи новинар *Политике*, донело је смиривање страсти које су се распламсале око усвајања Правила лиге. Несугласица је било око имена удружења (првобитни предлог је био Југословенско-бугарски клуб), циљева, као и ко може бити члан удружења.

⁶ *Политика*, 25. септембар 1933, стр. 5.

⁷ Чедомир Ђурђевић (Јагодина, 1867 – Београд, 1940) био је санитетски бригадни генерал. Завршио је хирургију у Бечу и обављао низ важних дужности у војсци Краљевине Србије и Краљевине СХС. Више о Ђурђевићу видети у: М. Вјелјац, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Београд, 2004, стр. 151.

⁸ *Политика*, 25. септембар 1933, стр. 5.

⁹ Став који је изнео Ђурђевић није био једини и општеприхваћен јер је било и оних чланова који су се отворено залагали за стварање заједничке државе. Један од чланова будуће управе протојереј Миливој Петровић је говорио о својој жељи за улазак Бугарске у Југославију где би „сваки своје чувао и неговао“. М. Петровић, *Ми и Бугари у изградњи јединства духова*, Београд, 1934, стр. 6.

¹⁰ Георги Кјосеиванов (Георги Кјосеиванов, 1884–1960) био је бугарски политичар и дипломата. Завршио је право у Паризу а дипломатску службу је обављао у Риму (1912), Цариграду (1913–1915), Берну (1918–1920), Берлину (1920), Паризу (1923–1924) и Букурешту (1925). Након тога постаје посланик у Грчкој (1926–1931), Румунији (1931–1933) и Југославији (1933–1934). По повратку у Бугарску постаје шеф царске канцеларије а након тога и министар спољних послова. Председник владе је од 1936. до 1940. Након тога посланик је у Швајцарској (1940–1944), где остаје и након Другог светског рата.

Као основни задатак удружења наведено је: „проучавање прилика у Бугарској; и то како економских и политичких тако и културно-просветних и ширење идеје да је споразум и братство са Бугарима животни интерес оба народа“.¹¹ У том циљу било је предвиђено оснивање читаонице и библиотеке, планирана су предавања која би ширила идеју о братству, као и сарадња са сличним удружењима у Бугарској и организовање међусобних посета. Органи лиге били су Управни и Надзорни одбор. Управни одбор састојао се од председника, три потпредседника, првог и другог секретара, благајника, 18 чланова управе и два делегата Југословенско-бугарског привредног комитета. Бирано је и десет чланова-заменика. Прве године је половина чланова коцком губила своје место у управи, али су они могли бити поново бирани. Мандат председника лиге трајао је две године (чл. 7). Главне дужности члана УО биле су: а) да се стара о напретку лиге и испуњавању њених задатака; б) да обавештава јавност о своме раду; в) да одржава, у циљу вођења текућих послова, редовне седнице, најмање једанпут месечно; г) да припрема годишње извештаје, предлаже измене и допуне правила, подноси их на одобрење годишњој или ванредној скупштини (чл. 8).

Надзорни одбор имао је седам чланова, које је сваке године бирала Скупштина. Овај орган вршио је надзор над материјалним и финансијском радом Управног одбора. Занимљиво је рећи да се рад у ова два одбора није плаћао, већ су њихови чланови своје дужности обављали без надокнаде. Једина привилегија коју су имали је могућност бесплатног присуства на приредбама које је организовала лига. Чланове Управног и Надзорног одбора бирала је Скупштина која је одлучивала и о њиховим извештајима о раду. Редовна скупштина је сазивана једном годишње и то најдаље до краја априла (чл. 19). Скупштину су чинили сви чланови који су редовно плаћали чланарину. Члан је могао бити сваки југословенски или бугарски држављанин који је живео на територији Југославије. Постојале су четири врсте чланства, са различитим звањима у зависности од величине финансијских средстава која су плаћали: велики добротвори приликом уписа давали су не мање од 5.000 динара, добротвори најмање 2.000, утемељивачи не мање од 1.000, док су редовни чланови плаћали годишњи улог од 120 динара (чл. 25). Правила лиге „узело је на знање“ Министарство унутрашњих послова – Одељење за државну заштиту 21. новембра 1933. године, чиме је рад друштва потпуно усклађен са важећим прописима.¹² Подручје деловања Лиге било је правилима ограничено на Управу града Београда,

¹¹ *Правила Југословенско-бугарске лиге у Београду*, Београд, 1933, стр. 3 (члан 4).

¹² *Правила Југословенско-бугарске лиге у Београду*, стр. 14.

али као што ћемо касније видети њене активности су често премаши-
вале задате територијалне оквире.

Оснивање Лиге у Београду позитивно је примљено и код бугарске јавности и штампе. Већина бугарских листова донела је „опширне и похвалне чланке, истичући потребу и значај једног таквог удружења“.¹³ Само неколико дана касније, 29. септембра, уследило је и оснивање Бугарско-југословенског друштва (Българо-југославско дружество) у Софији. Да је оснивање ова два удружења повезано, говори и то да се иницијативни одбор у престоници Бугарске састао само дан након скупштине у Београду. Као циљ софијског удружења наведено је да „служи као посредник и регулатор жеље бугарског друштва за узајамно упознавање Бугарске и Југославије, без уплитања у актуелну политику“.¹⁴ Са скупа послати су поздравни телеграми владарима обе државе, као и привременом председнику Лиге у Београду. Оснивање удружења било је дело пре свега политичког круга „Звено“, чији је један од главних спољнополитичких задатака било побољшање односа са Југославијом. Звенари су се залагали и за беспартијски режим, централизацију државног апарата и умањивање утицаја владара. Један од елемената зближавања са Југославијом био је и заједнички непријатељ – ВМРО – на чијој је елиминацији нови режим у Бугарској убрзано радио.¹⁵

У исто време када је основана Југословенско-бугарска лига одржана је и изложба бугарских сликара у Београду, која је постављена на иницијативу бугарског књижевника Владимира Пољанова и професора Београдског универзитета и сликара Бранка Поповића.¹⁶ Изложбу је отворио бугарски посланик у Београду Кјосеиванов. Поред личног изасланика југословенског краља пуковника Лека, изложби су присуствовали француски, италијански и аргентински посланик у Београду, као и велики број домаћих уметника и књижевника.¹⁷ Истовременост ова два догађаја не може се сматрати случајношћу, већ је сам почетак изложбе, као манифестације побољшања односа између две државе, ис-

¹³ *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1933. годину, Извори за историју међународних односа 1930–1940, IV, Београд, 2009, стр. 321.*

¹⁴ Та изјава ушла је и у други и трећи члан Правила. *Отчет на Българо-југославянското дружество за годината 1933–1934, Софија, 1935, стр. 4.*

¹⁵ Више о организацији видети: В. Задгорска, *Кръгът „Звено“ 1927–1934*, Софија, 2008; V. Војинов, „Political Circle ‘Zveno’ Between Sofia and Belgrade 1934–1935“, *Токови историје*, 3/2014, стр. 89–97.

¹⁶ АЈ, 38-28-72. У павиљону Цвијета Зузорић били су изложени радови уметника-сликара: Маше Узонове, Бориса Денева, Николе Маринова, Бенча Обрешкова, Илије Петрова, Сирака Скитника и Дечка Узунова.

¹⁷ *Време*, 25. септембар 1933, стр. 3.

коришћен и као датум за оснивање удружења за неговање пријатељства.

Ради лакшег рада Лига је била организована у више секција. Почетна подела на: правну, културну, туристичку и секцију за редакцију *Југословенско-бугарског прегледа* задржана је у првим годинама рада. Скупштина лиге је сваке године потврђивала постојећу структуру или доносила неопходне измене. Како се делатност разгранавала, јавила се потреба за широм организацијом. Пред крај деловања, током 1939. и 1940. Лигу су чиниле: а) секција за публикације; б) правна секција; в) културна; г) привредна; д) секција за екскурзије и туризам и њ) секција за сарадњу са омладином.¹⁸

У првој години након оснивања Југословенско-бугарска лига имала је око 700 регистрованих чланова. Већ од самог почетка уписивање се није вршило само на територији Управе града Београда већ је било проширено и на унутрашњост земље. Потенцијалним члановима из провинције, због њиховог слабијег материјалног положаја, нуђено је чланство и по нижој цени него за Београђане. Следеће године број чланова порастао је на 900, да би се наредних година та цифра незнатно увећавала.¹⁹ Како је време пролазило, део уписаног чланства није измиривао своје обавезе тј. није плаћао чланарину. Током 1939. тај процес узео је маха па је дошло и до приметног осипања чланства. У покушају да се то спречи направљена је ревизија чланства и писано је свим члановима који су заостајали са уплатом да своје обавезе регулишу. Почетак Другог светског рата у Европи отежао је упис нових чланова а убрзао је одустајање већ уписаних.

Југословенско-бугарска лига у Београду, иако прва таква организација, није била једина у Краљевини Југославији нити на територији данашње Србије. Током 1935. сличне организације постојале су у Марибору (основана прва након београдске), Загребу, Љубљани, Сплиту и Новом Саду. Убрзо су основане лиге у Суботици и Сомбору, да би у мају 1936. било формирано и прво такво удружење у Банату и то у Петровграду. Ради боље сарадње југословенско-бугарских лига широм земље формиран је Савез, који је своју прву редовну скупштину одржао у Сплиту 23. и 24. октобра 1938. године. Било је присутно око 50 делегата лига из целе Југославије а присуствовали су гости из друштва из Софије, Бургаса, Пловдива, Јамбола и Пазарџика.²⁰ Председник

¹⁸ *Извештај Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, Београд, 1940, стр. 5.

¹⁹ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у 1935. г.*, Београд, 1936, стр. 2.

²⁰ *Политика*, 25. октобар 1938, стр. 14.

Савеза био је бивши председник београдске лиге професор Владимир Митровић²¹ а потпредседник тадашњи председник лиге у Београду Боривоје Ђуричић.²² Савез лига је издавао листове *Билтен* и *Гласник*, који нису успели да заживе и поред финансијске помоћи београдског друштва и популарне цене од једног динара.²³ Због свог централног места, броја чланова, па и финансијске стабилности, Југословенско-бугарска лига у Београду била је далеко најзначајнија међу сличним удружењима на територији Србије. Чак је и Савез лига у великој мери зависио од њене материјалне и техничке подршке. Иначе, таква организација у Бугарској формирана је још 1936. године. У њу су ушли представници друштава из Софије, Пловдива, Бургаса, Варне, Лома и Видина.²⁴

Југословенско-бугарска лига у Београду је за време свог постојања у међуратном периоду осмислила, организовала, подржала и учествовала у великом броју културних и привредних манифестација везаних за промоцију југословенско-бугарског зближења и Бугарске. Наравно, најзначајније међу њима су оне које је организовала сама лига и оне обухватају многобројне изложбе, концерте, књижевне вечери, свечане академије, излете, забаве... Многе од тих манифестација имале су и директно покровитељство државе, као што је био случај са истовременим изложбама југословенске књиге у Софији и бугарске књиге у Београду које су отворене 18. јуна 1939. а чији покровитељи су били тадашњи министри просвете Богдан Филов и Стеван Ћирић.

Узајамне посете биле су можда најважније средство за зближење, а пре свега за ублажавање негативног мишљења са обе стране границе условљеног ратним сукобима у скорој прошлости. То су вођства удружења брзо схватила па су од краја 1933. године биле организоване бројне посете и екскурзије као „најефикасније средство пропаганде“, па чак и као начин утицаја на владе обеју земаља.²⁵ Прва званична по-

²¹ Владимир Митровић (Јагодина, 1872 – Ново Село код Врњачке Бање, 1941) био је професор Техничког факултета у Београду и ректор Београдског универзитета. Школовао се у Београду и Цириху. Био је инжењер у Министарству грађевина. Носилац је више одликовања, међу којима и *Светог Саве* I, II и III реда и *белог орла* III реда.

²² Боривоје Ђуричић (Београд, 1883 – Београд, 1971) био је машински инжењер и директор Железница Београда, а касније и Железница Краљевине СХС. Дипломирао машинство у Гану (Белгија). Био је и помоћник министра за саобраћај.

²³ *Билтен* и *Гласник* су излазили месечно у току 1938. и 1939. године а уређивали су их чланови управе београдске лиге Александар Вучићевић и Љубомир Божиновић.

²⁴ *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1936. годину*, књига VII, Београд, 2012, стр. 451.

²⁵ Члан управе лиге Божа Павловић у свом чланку „Шта нам доносе узајамне посете“ каже: „Од читавог низа могућности за упознавање, посете су једна од најглавнијих и најсигурнијих. Њих треба што више и што чешће организовати, јер ће оне ос-

сета београдске лиге отпочела је 23. маја 1934. и она је обухватила око 240 чланова из Београда и унутрашњости. Посета је трајала неколико дана а пратиле су је бројне манифестације пријатељства између два народа. Узвратна посета бугарског удружења десила се у јулу исте године, а бугарска делегација, предвођена председником друштва Казасовом,²⁶ бројала је 76 чланова и гостију.²⁷ Том приликом одржана је и свечана академија. Чланови управа одржали су и заједничку седницу на којој су донели закључке о координацији будућег рада на упознавању и зближавању два народа. Као један од закључака донета је и иницијатива за проширење деловања и за оснивање друштава и у другим градовима две државе. Вођство Бугарско-југословенског удружења из Софије након тога посетило је и неколико градова у Македонији (Скопље, Битољ, Охрид и друге).²⁸

Након убиства краља Александра у Марсеју дошло је до краткотрајног застоја у раду, али су активности настављене током маја наредне, 1935. године. Београдска делегација боравила је пет дана у Бугарској, а интересантно је да су укупни трошкови организације за домаћина износили 80.030 лева, што је било скоро две трећине њиховог буџета за 1935.²⁹ Касније је успостављена традиција да делегација Југословенско-бугарске лиге путује сваког пролећа у Бугарску („Духовски излет“).

Један од првих заједничких пројеката удружења у Београду и Софији било је покретање *Југословенско-бугарског прегледа*. План је био да он излази шестомесечно а да га наизменично уређују два удружења. Први број изашао је у мају 1934. у Софији а други у фебруару 1935. у Београду. У листу су објављивани текстови на бугарском и српскохрватском са циљем да дође до трајног споразума између два народа и да Југославија и Бугарска „увек иступају као једна држава према иностран-

ветљавати пут државницима источно и западно од Цариброда, како би ишли право и сигурно без застоја, колебања и лутања“. *Југословенско-бугарски преглед*, II, Београд, 1935, стр. 16.

²⁶ Димо Казасов (1893–1980) био је бугарски политичар, министар, амбасадор и народни посланик. Завршио је право у Софији. Дуго је радио као новинар и уредник више листова. Током живота променио је више различитих политичких партија и опција, од крајње деснице до левице. Био је посланик у Београду од децембра 1934. до јануара 1936. године. Занимљиво је да није поднео оставку на место председника Бугарско-југословенског друштва већ је по повратку само наставио да врши дужност, док у међувремену други председник није биран.

²⁷ *Отчет на Българо-югославянското дружество за годината 1933–1934*, Софија, 1935, стр. 6.

²⁸ *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1933. годину. Извори за историју међународних односа 1930–1940*, IV, Београд, 2009, стр. 256.

²⁹ *Отчет на Българо-югославянското дружество за годината 1934–1935*, Софија, 1936, стр. 15. А о току саме посете видети исти извештај, стр. 6–11.

ству". Тираж листа био је 2.000 примерака и он се равномерно пласирао у обе државе. Трећи број требало је да припреми и објави друштво из Софије, али по свему судећи он никад није изашао. Иако амбициозно замишљен и са ауторима који су припадали вођству оба удружења, *Југословенско-бугарски преглед* очигледно није заживео, али су објављени бројеви оставили јасно сведочанство позиција и идеологије људи који су у тим лигама учествовали. Основна мисао која је у њему провејавала јесте да су Југословени и Бугари једни другима најближи и да само заједно могу створити „једну срећнију садашњост и једну велику будућност”.³⁰ Можда је неуспеху листа кумовала и цена од 10 динара или 20 лева. Као поређење наводимо да је месечна претплата за *Политику* и *Време* тада износила укупно 20, а појединачни примерци су коштали један динар. Централни провладин лист у Софији *Днес* стајао је један лев.

Важан сегмент у функционисању београдског удружења представљале су финансије. Посебну улогу у свему томе имао је и лигин благајник који се старао о прикупљању прилога, исплати издатака и вођењу књига. Посебна обавеза била му је да средства преко 3.000 динара „држи на приплоду код Државне хипотекарне банке или Поштанске штедионице”. С обзиром да чланови Управног и Надзорног одбора нису имали сталне приходе Југословенско-бугарска лига је пословала углавном позитивно. У последњем извештају од 1. априла 1939. до 29. фебруара 1940. укупан приход износио је 188.665,63 а укупан расход 130.452,65 динара, што је давало позитиван салдо од 58.212,98 динара.³¹ Приход је ипак био значајно мањи од очекиваног због већ раније поменутог осипања чланства и великог броја ненаплаћених чланарина. Ипак, с обзиром на време у коме је деловало, можемо пословање овог удружења у финансијском смислу оценити као позитивно.

Права издавачка делатност Лиге почела је 1937. године и до краја рада успели су да издају осам књига. Ради се о следећим издањима:

1. Никола Мирковић, *Бугарска граматика* (1937),
2. Никола Мирковић, *Бугарско-српскохрватски диференцијални речник* (1937),³²
3. Иван Батаклијев, *Бугарска, кратак географски преглед* (1937),

³⁰ Цитат из уводног чланка Дима Казасова који је објављен двојезично у другом броју листа. О значају поменутог текста насловљеног „Идеологија и реализација” говори и чињеница да је само он у другом броју објављен и на бугарском и на српскохрватском, док су остали прилози објављени на матерњем језику аутора.

³¹ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, стр. 9.

³² Речник је био малог обима од десет табака и садржао је само оне бугарске речи „чије тачно значење српско-хрватском читаоцу не би било без даљег јасно”. Због

4. Никола Мирковић, *Љубен Каравелов* (1938),
5. Љубомир Божиновић, *О бугарској децјој књижевности* (1938),
6. А. В., *Вођа кроз Бугарску* (1939),³³
7. Љубен Каравелов, *Српске приповетке* (1939),
8. Милан Ивановић, *Царински савез и Балкан: С погледом на царински савез са Бугарском* (1940).

Као што се може видети из самих наслова, радило се о књигама које су служиле за боље познавање Бугарске, нарочито језика и културе. Посебно је важно истаћи допринос књижевног критичара Николе Мирковића.³⁴ Све књиге могле су се купити и поручити у просторијама Лиге у Кнез Михаиловој улици у Београду. Током 1938. године склопљен је договор о комисионој продаји са познатом књиждаром Геца Кон. На тај начин Лига је покушала да пронађе начин за сигурнији пласман својих издања и да бар делом поврати новац уложен у њихову штампу.

Библиотека и читаоница представљале су важан сегмент рада удружења. Установљена убрзо након оснивања Лиге, библиотека је годинама расла и добијала на значају. Радно време читаонице било је од 9 до 12 часова ујутро и од 16 а касније од 17 до 19 увече. Пред крај деловања друштва библиотека је имала око 250 дела домаће и око 500 књига бугарске књижевности. Лига се веома трудила и да својим члановима понуди и што већи број бугарских дневних листова. То је у првом периоду било тешко због рестриктивних мера Централног прес-бироа. Ова институција је давала мишљење о могућности увоза и продаје одређених страних листова на територији Југославије.³⁵ Тако су тек након побољшања односа две државе у другој половини тридесетих неки листови добили дозволу за увоз и слободно пласирање. Током 1935. у Београд су стизала два дневна листа из Софије, а на крају посматраног периода Лига је добијала чак пет бугарских дневника: *Зора*, *Днес*, *Утро*, *Зарја* и *Дневник*, као и неколико других листова и часописа.³⁶

ограниченог обима нису унете ни турске речи, као ни разлике које произилазе из различите азбуке.

³³ Нека врста туристичког водича за Бугарску, концизно састављеног и илустрованог.

³⁴ Никола Мирковић (1903–1951), познати је југословенски књижевни критичар. Докторирао је књижевност у Бечу 1929. године. Аутор је великог броја студија које су пре свега објављене у *Српском књижевном гласнику*, где је био оперативни уредник и члан уређивачког одбора. У Априлском рату као резервни потпоручник заробљен је и одведен у логор у Немачку. Након рата живео је у емиграцији.

³⁵ О делатности ове институције видети: Б. Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Београд, 2007, стр. 79–103.

³⁶ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1938. годину*, стр. 7.

Као једну од интересантих епизода у раду београдске организације и лига у Југославији уопште, наводимо ситуацију везану за случај пуковника Велчева и мајора Станчева. Наиме, пуковник Велчев, који је једно време боравио у Београду по жељи бугарских власти, илегално се пребацио преко границе и тамо је убрзо ухапшен под сумњом да спрема државни удар са циљем збацивања монархије.³⁷ У фебруару 1936. осуђен је на смрт.³⁸ Оваква осуда код управе и присталица Лиге доживљена је као нека врста напада на југословенско-бугарско зближење и угрожавање свега постигнутог до тада. Великом брзином састављен је апел упућен председнику владе Бугарске Кјосеиванову у коме се он моли да предложи круни помиловање пуковника Велчева и његовог сарадника мајора Станчева. Само у року од два дана апел је потписао око четрдесет југословенских организација.³⁹ Захтев је предат бугарском посланству у Београду. Од истакнутих појединаца апел су потписали Иван Рибар, професори универзитета Лазар Марковић, Михаило Константиновић, Живојин Перић и други.⁴⁰ Посебне апеле упутили су Лига у Љубљани и Студентска лига у Суботици. Иако су унутрашњо-политички разлози (противљење дела министара и официра) били пресудни за одлуку о замени смртне казне доживотном робијом а током 1940. и комплетном амнестијом и пуштањем Велчева, чланови београдског удружења могли су бити задовољни крајњим резултатом свог апела.

Од свих сличних удружења београдска лига је посебне односе гајила са Студентском југословенско-бугарском лигом у Београду која је основана почетком 1934. године. Ова организација имала је сопствена правила, која су суштински личила на правила Лиге, нарочито по основним задацима, идејама, па и структури. Већ током прве године

³⁷ Дамјан Велчев (1883–1954) био је бугарски официр и познати конспиратор који је учествовао у чак три државна преврата (1923, 1934 и 1944. године). Након Другог светског рата био је министар војске и амбасадор у Швајцарској.

³⁸ О делатности пуковника Велчева и његовом боравку и бекству из Југославије детаљно говори у својим мемоарима тадашњи председник владе Милан Стојадиновић: М. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka, 1970, str. 359–377. Иначе, ривалство између Велчева и цара Бориса било је видљиво још крајем 1934. и о томе постоји белешка у Министарству иностраних послова где се они помињу као „два фронта са супротним погледима на будућност“. *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1934. годину. Извори за историју међународних односа 1930–1940*, V, Београд, 2010, стр. 469–470.

³⁹ Комплетан списак организација налази се у извештају Лиге за 1935. годину а међу њима се налазе и: Југословенско лекарско друштво, Апотекарска комора Краљевине Југославије, Удружење глумаца Краљевине Југославије, Југословенско професорско удружење и др.

⁴⁰ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у 1935. г.*, Београд, 1936, стр. 15–16.

Студентска лига имала је око 740 уписаних чланова које су чинили студенти скоро свих факултета, међу којима су предњачили они са права, филологије, технике и теологије.⁴¹ Као и Лига, и студентска организација одмах је ступила у везу са сличном организацијом у Софији, која је током 1934. имала 184 члана (150 студената и 34 студенткиње) и радила по сличним програмских циљевима.⁴²

Југословенско-бугарска лига у Београду, иако фактички засебна организација, поставила се заштитнички према Студентској лиги и помагала је морално и материјално. То се нарочито односило на помоћ око посета Бугарској и помоћ раду мензе лиге коју су користили југословенски и бугарски студенти. Иначе, по подацима Студентске југословенско-бугарске лиге у Београду, на југословенским универзитетима током 1938. године школовало се око 1.250 студената из Бугарске, од тога око 840 на Београдском универзитету.⁴³ Поменути менза је основана 1.марта 1938. и у њој се хранило око 200 студената, што их је појединачно коштало 280 динара месечно.⁴⁴ У самој мензи организоване су другарске вечери и различит културни програм. Чланови Лиге одржали су и више предавања на тему југословенско-бугарских односа а окупљања су се одржавала и поводом бугарских националних празника (Дан Тирила и Методија, Дан Христа Ботева и сл.). Између осталих, предавања су држали и потпредседник Лиге Душан Јанковић („Скептицизам и југословенско-бугарско зближење“), секретар Лиге новинар Љубомир Божиновић⁴⁵ (о историји Београдског универзитета) и благajник Лиге инжињер Вељко Милошевић (о историји Београда).⁴⁶ Иста предавања Божиновић и Милошевић су одржали и наредне године. Бугарским студентима у Београду организоване су и екскурзије

⁴¹ Активност Студентске југословенско-бугарске лиге у Београду, *Југословенско-бугарски преглед*, II, свеска I, стр. 31–32.

⁴² Доклад на изпјнителния комитет за дейността на Студентската академическа секција при Българо-югославско дружество – София от 28 ноемвриј 1933 година до 28 ноемвриј 1935 година, София, 1936, стр. 6. Највише је било студената Правног факултета у Софији, 86, док су на другом месту били студенти медицине, њих је било 26.

⁴³ АЈ, 37-66-58/62, Елаборат о животу, раду и приликама бугарских студената у Београду.

⁴⁴ Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1938. годину, стр. 21–22.

⁴⁵ Лик Љубомира Божиновића (Љубен Божинов) је посебно интересантан. Рођен у Софији у мешовитом браку између бугарског академика Александра Божинова и српкиње Марије Селаковић. Основну школу завршио је у Бугарској, али је касније са мајком прешао у Србију. Завршио је гимназију у Нишу и Филозофски факултет у Београду. Радио је у бројним листовима међу којима се истичу *Правда* и *Време*. Пред почетак Другог светског рата (1941) вратио се у Софију, где је радио као новинар, професор српског језика и преводилац.

⁴⁶ Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1938. годину, стр. 22.

и то маја 1939. у Загреб, Љубљану и на Блед, децембра 1939. у Загреб и Љубљану и фебруара 1940. у Загреб.⁴⁷

Размена студената започета 1935. постала је редовна активност нарочито током летњих месеци. У почетку релативно скромно, са по 34 студента која су посетила Црноморско односно Јадранско приморје, до 120 студената из Београда, Суботице, Загреба и Љубљане колико их је боравило 30 дана током лета 1938. у колонији у Варни.⁴⁸ За помоћ приликом организације пута студенти су се обратили и председнику владе Стојадиновићу.⁴⁹

Студентско удружење је бесплатно користило просторије Лиге. Ипак, због све чешћег сукоба унутар студентске организације и неслоге која је у њој завладала а будући да није имала ни формални ни фактички утицај у њој, Лига је у току 1939. решила да се од ње дистанцира. Студенти су упућени на Универзитет да тамо решавају своје спорове, а помоћ од Лиге им је обећана уколико „они буду сложни у вођењу рачуна о интересима и угледу наших организација и узвишености идеје којој све лиге служе“.⁵⁰ Шта је заиста руководило управу Лиге да донесе овакву одлуку није довољно јасно јер конкретни разлози нису наведени.⁵¹ Сукоб је продубљен на годишњој скупштини марта 1940. године. Љубомир Тодоровић, бивши председник Студентске лиге, заједно са 20 присталица, упао је на заседање и тражио смену руководства. Расправа која је потом настала довела је до прекида рада скупштине.⁵²

Посебан део Југословенско-бугарске лиге у Београду чинио је Одбор госпођа и госпођица при управи. До оснивања овог органа дошло је у децембру 1938. као „неминовна потреба, која се наметала још и раније“. Овај одбор имао је око четрдесет чланица и бавио се орга-

⁴⁷ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, стр. 13.

⁴⁸ АЈ, 37-66-59.

⁴⁹ АЈ, 37-66-57. У писму упућеном шефу кабинета председника владе Јовану Марковићу, Студентска југословенско-бугарска лига тражила је бесплатне возне карте до границе са Бугарском. Као један од аргумената наведено је обавештење да ће цене у самој Бугарској бити скупље од очекиваног и да су припадници загребачке студентске организације, њих 20, већ добили бесплатне возне карте. Иначе, у првобитној верзији студенти су имали 75% попушта на цену превоза железницом.

⁵⁰ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, стр. 36.

⁵¹ У поменутом извештају се каже: „Међутим кад је у Студентској лиги наступио неслога, дезорганизација и застој у пословању, наша је Лига нашла да је у њеном интересу, да своје односе према Студентској лиги постави на другу основу“.

⁵² Централни државни историјски архив у Софији, Фонд Министарства спољних послова и вера, Бугарска царска легација у Београду, документ бр. 590 од 19. марта 1940. Аташе за штампу бугарског посланства који је присуствовао заседању закључио је да је дошло до генерацијског сукоба па су млади протестовали јер су били незадовољни радом Лиге и својим статусом у њој.

низовањем разних приредби, као што су предавања, чајанке и дочек Нове године. Међу предавачима нашла се и позната бугарска песникиња Елисавета Багрјана, која је одржала предавање о бугарској поезији.⁵³ На овим приредбама учествовала је и чувена певачица Ната Павловић која је изводила познате народне песме. Женска секција је помагала и приликом организовања изложби а прикупљала је и прилоге за пољске избеглице по избијању рата.

Један од облика рада на југословенско-бугарском зближењу био је и течај бугарског језика у Београду. Током 1940. године одржан је курс који је привукао чак 105 полазника, од чега су једну трећину чиниле жене.⁵⁴ Највише је било студената а нешто мање чиновника и гимназијалаца. Течај је водила Дора Божиновић, новинар и књижевник, којој је бугарски био матерњи језик. Настава је одржавана у учионицама II мушке гимназије и то увече, три пута недељно.

У циљу што успешнијег популаризовања идеја за које су се залагали, као и рада самог удружења, за челнике Лиге био је посебно битан однос према београдским медијима. Дневна штампа прилично редовно је извештавала о активностима Лиге, што се може рећи и за два најтиражнија дневника тога доба, *Политику* и *Време*. Можемо закључити да је *Политика* имала нешто више ентузијазма по том питању и да су њени текстови и осврти били чешћи.⁵⁵ Значајну пажњу Лиги указивао је Радио Београд па се њихова сарадња могла означити успешном за престоничку организацију удружења. Радио је, између осталог, преносио концерт хора „Петко Стаинов“ из Лома, на Коларчевом народном универзитету, који је организовала Лига (јун 1938), као и важније приредбе везане за Изложбу бугарске књиге јуна 1939, а чак је имао и посебне емисије које су биле део манифестације која се одржавала у павиљону „Цвијета Зузорић“.

Бугарски посланици у Београду током тридесетих година били су познати политичари који ће игром случаја након боравка у Југославији достићи врхунац своје политичке каријере. Кјосеиванов ће постати председник владе и министар спољних послова, Иван Попов

⁵³ Елисавета Багрјана (Елисавета Багрјана, Софија, 1893–1991), позната је бугарска песникиња и писац дечје књижевности. Аутор је више збирки песама и добитник више домаћих и међународних признања. Три пута је номинована за Нобелову награду за књижевност. О везама ове бугарске песникиње са Југославијом видети: Л. Малинова-Димитрова, Л. Димитров, *Багрјана и Словенија: документално истраживање*, Софија, 2013.

⁵⁴ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, стр. 26.

⁵⁵ Као пример можемо навести извештавање о оснивању Лиге коме *Политика* посвећује страну и по, а *Време* нешто око трећине једне стране.

ће га директно из Београда заменити на месту министра иностраних дела (1940), док ће посланик Казасов, један од челника Бугарско-југословенског удружења, постати министар пропаганде након Другог светског рата. Лига се трудила да са њима одржава најбоље могуће односе, а неки од њих, као Попов, лично су је посећивали и размењивали погледе на даље потезе усмерене ка побољшању међусобних односа.⁵⁶ Приликом једне посете он је изјавио како ће „свесрдно потпомоћи акцију Лиге на зближењу два братска народа“.⁵⁷ Колико је Попов ценио рад београдског удружења говори и чињеница да је непосредно пре напуштања Београда посетио тадашњег председника Лиге Ђуричића и одао му признање на раду. Као закључак који у доброј мери осликава тај однос, у свом извештају о раду београдско удружење је навело следеће: „Лига има разлога да зажали што из своје непосредне близине губи једног искреног пријатеља и одушевљеног поборника на зближењу наша два народа; али се, с друге стране, радује, што Бугарска у г. Попову добија Министра спољних послова, који ће наставити свој значајан рад, започет у Београду, и на одговорном положају Министра спољних послова братске Бугарске“.⁵⁸

Као један од пројеката Лиге који се показао као неуспешан наводимо рад на бугарској библиографији. Рад је најављен већ 1934, а почео је наредне године. Било је замишљено да библиографија обухвати податке о томе шта је све преведено са бугарског на српскохрватски језик, шта је све у домаћој књижевности писано и објављено о Бугарској, све чланке и вести о Бугарској растурене по појединачним часописима месечним, полумесечним и недељним, па и појединим дневним листовима и књигама. Овај рад трајно је обустављен 1938. са констатацијом управе да је „тренутно немогуће наставити овај посао“.⁵⁹ Иако нису наведени разлози овог одустајања, јасно је да није било материјалних средстава а ни потребне воље за овако озбиљан и дуготрајан рад.

На крају ћемо се осврнути на то ко су били људи који су водили Југословенску-бугарску лигу у Београду и чинили њену управу. Радило се о угледним личностима: професорима универзитета, генералима, инжењерима, правницима, књижевницима, лекарима... Председници су били професор Владимир Митровић, инжењер Боривоје Ђуричић,

⁵⁶ Попов је посетио лигу 19. маја 1938. године у пратњи првог секретара посланства и аташеа за штампу.

⁵⁷ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1938. годину*, стр. 17.

⁵⁸ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1939. годину*, стр. 27.

⁵⁹ *Извештај о раду Југословенско-бугарске лиге у Београду за 1938. годину*, стр. 7.

потпредседници генерал Милош Јовановић,⁶⁰ судија Душан Јанковић, књижевник Нико Бартуловић,⁶¹ председници Надзорног одбора професор Ђорђе Мијовић, генерал Стаја Стајић⁶² и др. Већина поменутих била је већ у зрелим годинама и у пензији. С обзиром на то да су свој посао обављали без накнаде, јасно је да их је покретао ентузијазам и искрена жеља за пријатељским односима и сарадњом за источним суседом. Њихова делатност служила је као путоказ млађим члановима, који је требало да уживају у плодовима заједничког ангажовања. За неколико година стотине и хиљаде људи, углавном младих, прешле су границе и имали прилике да упознају један по језику и култури близак народ. Позитивне утиске са тих боравака можемо наћи на страницама извештаја оба удружења и њихових студентских организација. Ипак, политичке околности брзо су се промениле и кратка сарадња две државе нагло је прекинута.

У априлу 1941. године Југославија и Бугарска постале су зараћене стране у Другом светском рату. Поново распламсано непријатељство између српског и бугарског народа у други план је ставило позитивне резултате које су Југословенско-бугарска лига у Београду и слична удружења са обе стране границе својим вредним радом и ентузијазмом постигла.

⁶⁰ Милош Јовановић (Шабац, 1877 – Београд, 1950) био је армијски генерал учесник балканских и светских ратова. М. Вјелјас, *Generali...*, str. 175.

⁶¹ Нико Бартуловић (Стари Град, острво Хвар, 1890–1945) аутор више романа и збирки приповедака. Био је поборник југословенске идеје и уредник више часописа.

⁶² Стаја Стајић (Врање, 1881 – Београд, 1946) био је пешадијски бригадни генерал. Више о Стајићу видети у: М. Вјелјас, *Generali...*, str. 274–275.

Summary

Bojan Simić, Ph. D.

Yugoslav-Bulgarian League in Belgrade

The Yugoslav-Bulgarian League in Belgrade was founded on 24 September 1933. Its main task was „to study the social conditions in Bulgaria in economic, political, and cultural-educational terms as well as to spread the idea on Yugoslav-Bulgarian brotherhood as a common interest of vital significance“. Governing bodies of the League were Executive and Supervisory Board whose members were elected by the League`s Assembly. This representative body, consisted of members who have regularly paid dues, was responsible for the entire operation of the League, including its reports and proclamations. At the same time, there was established a similar association in Sofia, the main partner of the League.

During the interwar period, the Yugoslav-Bulgarian League in Belgrade created, organized, supported and participated in a number of cultural and business events related to the promotion of Yugoslav-Bulgarian rapprochement. The most important among them were exhibitions, concerts, literary evenings, field trips, parties, etc. The Belgrade League had published eight books during its existence. Yugoslav-Bulgarian rapprochement was also achieved by frequent mutual visits organized by both Belgrade and Sofia Association.

In April 1941, Yugoslavia and Bulgaria became enemies again which restored hostility, denying all the positive results that Yugoslav-Bulgarian League in Belgrade and similar associations on both sides enthusiastically made.